

Ślady Szekspera,

Jego dzieło
w literaturze i teatrze

Redakcja naukowa
Monika Stankiewicz-Kopec
Krystyna Zabawa

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie

Kraków 2018

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2018

Publikacja dofinansowana ze środków przeznaczonych na działalność
statutową Wydziału Filozoficznego Akademii Ignatianum w Krakowie

Recenzent

Dr hab. Aleksandra Budrewicz, prof. UP

Redakcja

Małgorzata Ochmanek

Projekt okładki i stron tytułowych
PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

Skład i łamanie

Paweł Majewski

ISBN 978-83-7614-350-7

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja: Wydawnictwo WAM
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Spis treści

- 9 Wstęp
- 13 *Alicja Mazan-Mazurkiewicz*
„Tu ujęto w ręce mały okruch ludzki...”
Miejsce Szekspira w medytacjach Zygmunta Kubiaka
nad kulturą śródziemnomorską
- 31 *Violetta Wróblewska*
Wątek króla Leara w polskiej tradycji
ludowej i literackiej
- 47 *Monika Stankiewicz-Kopeć*
„Teatr nie jest to karczma, ani rynek jarmarczny”.
Polemika o Szekspira w okresie sporów przełomu
romantycznego w kontekście przedlistopadowej
repcji Stratfordczyka
- 87 *Natalia Charysz*
Grabiec z *Balladyny* Juliusza Słowackiego
w kontekście dramatów Williama Szekspira
- 103 *Katarzyna Michalik*
Szekspiryzm – saga – estetyka Północy.
O literackich oraz kulturowych inspiracjach
w *Irydionie* i *Lilli Wenedzie*
- 129 *Anna Czabanowska-Wróbel*
Osiem młodopolskich sonetów
o Szekspirze z epilogiem
- 149 *Hanna Ratuszna*
Opowieść o szczęściu – o tym
Jak Don Quixote pogodził Hamleta z Don Juanem

- 165 *Marek Bernacki*
Szekspir jako „milczący świadek” ideowego sporu
między Zbigniewem Herbertem i Czesławem Miłoszem.
Próba afektywnej lektury *Trenu Fortynbrasa*
Zbigniewa Herberta
- 177 *Józef Maria Ruszar*
Hamlet w pułapce losu (według Zbigniewa Herberta)
- 197 *Wanda Świątkowska*
Tradycja teatralna „studium o Hamlecie”
Stanisława Wyspiańskiego – od Grotowskiego
do Garbaczewskiego
- 215 *Lilianna Dorak-Wojakowska*
Myślenie Szekspirem.
O plastyce teatralnej Zofii Wierchowicz
- 239 *Edyta Koncewicz-Dziduch*
Groteskowe inspiracje szekspirowskie
w komedii *Przedstawienie Hamleta*
we wsi Głucha Dolna Ivo Brešana
- 249 *Mateusz Nieć*
Dyskurs o polityce
w *Juliuszu Cezarze* Williama Szekspira
- 275 *Monika Sosnowska*
Ekofobiczny Hamlet i ekofiliczna Ofelia.
O związkach człowieka z naturą
- 291 *Renata Kowalczyk*
„W tym szaleństwie jest metoda”
O szekspirologii w kontekście arteterapeutycznym
- 307 *Krystyna Zabawa*
Szekspir dla dzieci – wybrane adaptacje
- 321 Indeks osób

Table of Contents

- 9 Introduction
- 13 *Alicja Mazan-Mazurkiewicz*
“Here is a small crumb in human hands”..
Shakespeare’s place in Zygmunt Kubiak’s meditations
on Mediterranean culture
- 31 *Violetta Wróblewska*
King Lear in the Polish folk and literary traditions
- 47 *Monika Stankiewicz-Kopec*
“The theater is not an inn, or a village fair”:
Polemics on Shakespeare during
the Romantic period in the context
of his reception before the November Uprising
- 87 *Natalia Charysz*
Grabiec from Juliusz Słowacki’s *Balladyna*
in the context William Shakespeare’s dramas
- 103 *Katarzyna Michalik*
References to Shakespeare – saga – aesthetics
of the North: Literary and cultural
inspirations in *Irydion* and *Lilla Weneda*
- 129 *Anna Czabanowska-Wróbel*
Eight Young Poland Sonnets
on Shakespeare with an Epilogue
- 149 *Hanna Ratuszna*
A story about happiness – on *How*
Don Quixote reconciled Hamlet with Don Juan

-
- 165 *Marek Bernacki*
Shakespeare as a “silent witness” of the ideological dispute
between Zbigniew Herbert and Czesław Miłosz: An attempted
at reading the *Elegy of Fortinbras* by Zbigniew Herbert
- 177 *Józef Maria Ruzsar*
Hamlet in the trap of fate (according to Zbigniew Herbert)
- 197 *Wanda Świątkowska*
The theatrical tradition of the “study on *Hamlet*”
by Stanisław Wyspiański – from Grotowski to Garbaczewski
- 215 *Lilianna Dorak-Wojakowska*
Thinking with Shakespeare. On theater visual arts
by Zofia Wierchowicz
- 239 *Edyta Koncewicz-Dziduch*
Grotesque Shakespearean inspirations in Brešan’s comedy
The performance of Hamlet in the village of Mrduša Donja
- 249 *Mateusz Nieć*
Discussion about the politics
in *Julius Caesar* by William Shakespeare
- 275 *Monika Sosnowska*
Ecophobic Hamlet and ecophiliac Ophelia: On human
relations with nature
- 291 *Renata Kowalczyk*
“In this madness is the method?” About Shakespeareology
in the Art Therapy Context
- 307 *Krystyna Zabawa*
Shakespeare for children – selected adaptations
- 321 Index of names

Wstęp

„Szekspir jest niesłychany! Za każdym razem, gdy się go czyta lub ogląda, zdumiewa ta zuchwała prostota, z jaką sięga ręką do samych trzewiów życia. Dlatego, gdy chodzi o psychologię w jakiegokolwiek epoce, wśród jakichkolwiek «prądów», zawsze pomiędzy najśmielszymi odkrywcami prawdy znajdzie się – Szekspir”¹.

Tak pisał językiem swojej epoki Tadeusz Żeleński-Boy niemal sto lat temu, po premierze *Makbeta* w Teatrze Słowackiego w Krakowie, która miała miejsce w dniu 23 października 1919 roku. Czy to właśnie jest tajemnicą urodzonego w szesnastowiecznej Anglii dramaturga i poety – znajomość człowieka, umiejętność przekazywania prawdy o nim? To zapewne jedna z możliwych odpowiedzi, bo tajemnica nie pozostałaby nią, gdyby udało się ją ostatecznie odkryć i wyjaśnić. Tymczasem życie i dzieło Williama Szekspira nadal pozostaje tajemnicą, nawet dla jego najskrupulatniejszych i najbardziej oddanych badaczy.

Tom, który oddajemy czytelnikom do rąk, w dużej mierze nie jest dziełem zawodowych szekspirologów, ale literaturoznawców, kulturoznawców, filozofów, którzy w swojej pracy badawczej natknęli się na „ślady” Barda ze Stratfordu i często pośrednio ulegli fascynacji jego twórczością. A śladów tych w kulturze światowej, w tym także polskiej, jest niezwykle dużo. Co więcej, stale ich przybywa. Rok 2016, ogłoszony rokiem Szekspira, przyniósł kolejne dowody zakorzenienia angielskiego artysty w umysłach i wyobraźni współczesnych artystów. Wymyślony przez brytyjskiego wydawcę Projekt SZEKSPIR o światowym zasięgu pokazał siłę Szekspirowskich dramatów: pod piórem najbardziej dziś poczytnych pisarzy (m.in. wymienianej jako kandydatka do Nobla Margaret Atwood i autora bestsellerowych kryminałów Jo Nesbø) powstały współczesne wersje *Burzy*, *Makbeta* oraz pięciu innych sztuk Stratfordczyka. Ale

¹ T. Żeleński-Boy, *Szekspir „Makbet”*, w: tegoż, *Romanse cieniów. Wybór recenzji teatralnych*, wybór i wstęp J. Hen, Warszawa 1987, s. 21.

dzieło Szekspira nie potrzebuje specjalnych projektów i inicjatyw, żeby być obecne w literaturze, teatrze, filmie, przestrzeni Internetu, w sztukach plastycznych, w muzyce czy w języku, a przez język w codziennym życiu.

Polscy autorzy leksykonu *Szekspir* – Marta Gibińska, Marta Kapera i Jacek Fabiszak – wypisali dwadzieścia stron słynnych cytatów z trzydziestu czterech sztuk. Niektóre z nich są tak znane, że stały się anonimową własnością polszczyzny i przeciętny Polak nie zdaje sobie sprawy z ich pochodzenia. Ciekawostką są fragmenty, „które w kulturze anglosaskiej nigdy się nie upowszechniły, natomiast są znane Polakom”², np. czterowiersz z *Hamleta* w przekładzie Józefa Paszkowskiego:

Niech ryczy z bólu ranny łoś,
Zwierz zdrów przebiega knieje.
Ktoś nie śpi, aby spać mógł ktoś,
To są zwyczajne dzieje. (*Hamlet*, III.2)

Cytaty z Szekspira, a także postaci z jego dramatów, często pojawiają się w publicystyce, komentując naszą rzeczywistość – społeczną i polityczną. Tomasz Jastrun napisał reportaż z wydarzeń sierpniowych w Gdańsku 1980 roku pt. *Las Birnam ruszył*. „To był spektakl na miarę Szekspira” – komentował czas oczekiwania na podpisanie porozumień³.

Jak pisał Jacek Cieślak: „gdyby Szekspira nie było, nie byłoby też polskiej kultury w kształcie, jaki nadali jej Mickiewicz, Słowacki, Gombrowicz, Mroźek czy Herbert. A «być albo nie być» to dylemat powstańców listopadowych, Armii Krajowej i pokolenia «Solidarności»”⁴. W naszym tomie studiów widać to wyraźnie: łatwo czytelne ślady Barda ze Stratfordu odnajdujemy w polskim romantyzmie, epoce Młodej Polski, we współczesnych sporach i rozterkach, wreszcie w polityce i politycznym dyskursie. Zwracamy uwagę na przestrzenie, w których warto poszukiwać szekspirowskich inspiracji i takie, w których warto wykorzystywać jego dzieło. Pamięając o tym, że najważniejsze lektury to lektury dzieciństwa, przytoczmy raz jeszcze słowa Tadeusza Żeleńskiego-Boya: „Poznawałem Szekspira na owym uroczym ilustrowanym wydaniu J.I. Kraszewskiego

² J. Fabiszak, M. Gibińska, M. Kapera, *Szekspir. Leksykon*, Kraków 2003, s. 10.

³ Zob. <http://www.polskieradio.pl/8/3664/Artykul/1662290,Sierpien-80-Szekspir-i-sztuka-ktora-nie-lubi-presji>, (dostęp: 16.10.2017).

⁴ J. Cieślak, *Szekspir a sprawa polska*, <https://ksiazki.wp.pl/szekspir-a-sprawa-polska-6145959681259649a> (dostęp: 16.10.2017).

z r. 1875, które tyle się przyczyniło w Polsce do zadzierzgnięcia najpoufalszych stosunków z Szekspirem, ile że całe pokolenia dzieciaków uczyły się niemal czytać na tych trzech grubych tomach z obrazkami.”⁵

W XXI wieku warto pomarzyć o podobnym wydawnictwie, które zapoznawałoby już najmłodszych z tą skarbnicą motywów, postaci, powiedzeń, stale zasilających światową kulturę.

Przedstawiając kolejną książkę, której autorzy oddają hołd angielskiemu geniuszowi, zachęcamy do ponownego odczytania jego utworów. Zapraszamy zarazem do lektury kolejnych rozdziałów tej książki z nadzieją, że następne pokolenia również odnajdą inspiracje w twórczości niezwykłego dramaturga, a tropienie jego śladów dostarczy wiele satysfakcji zarówno badaczom, jak i tym, którzy zechcą zapoznać się z efektami ich poszukiwań naukowych.

⁵ T. Żeleński-Boy, *Szekspir „Makbet”*, dz. cyt., s. 367-368.